

คนหรือศาสนา : ใครกันแน่ที่เสื่อม

เรามักจะเคยได้ยินคำกล่าวอยู่เสมอว่า "ศาสนาเสื่อม" หรือ "ศาสนากำลังเสื่อม" แต่ก็มีเสียงคัดค้านขึ้นมาเกือบจะทันควันว่า "ศาสนาไม่มีวันเสื่อม คนต่างหากที่เสื่อม" หรือ "สังคมต่างหากที่เสื่อม ศาสนาซึ่งเป็นสัจธรรม บริสุทธิ์ 100% เต็ม ไม่มีวันเสื่อม" ในสังคมที่ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีของศาสนาใดๆ ก็ตาม เมื่อต้องเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ที่มาพร้อมกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ก็มักจะเกิดข้อโต้แย้งนี้อยู่เสมอ ข้อโต้แย้งนี้สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองต่อศาสนาที่แตกต่างกันสองประการ ประการแรกเป็นการมองศาสนาจากมุมมองทางประวัติศาสตร์ ตามทฤษฎีของวิลเฟรด สมิธ (Wilfred Smith) นักวิชาการศาสนาชาวแคนาดานั้น ศาสนาทุกศาสนาล้วนแล้วแต่เกิดและดำเนินไปตามประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์นั้นก็เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ศาสนาจึงมีความรุ่งเรืองและความเสื่อม มีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่เคยหยุดนิ่งอยู่กับที่ ศาสนาเป็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตในตัวของมันเอง ในแง่นี้ศาสนาจึงมิใช่ความคิดที่ตายตัว ตัวอย่างเช่น พุทธศาสนาเกิดขึ้นในตอนเหนือของอินเดีย ต่อมาได้เจริญรุ่งเรืองไปทั่วแผ่นดินชมพูทวีป และได้เผยแผ่ไปทั่วทั้งเอเชียกลางอย่างสันติ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งแถบประเทศอัฟกานิสถานในปัจจุบัน) เป็นเวลานานนับพันปี ต่อมาพุทธศาสนาได้เสื่อมไปจากอินเดีย เนื่องจากการฟื้นฟูตัวของศาสนาฮินดู และพุทธศาสนาก็หมดไปจากเอเชียกลางเนื่องจากการแผ่ขยายอำนาจของกองทัพอิสลามในบริเวณนั้น เป็นเรื่องที่ฟังไม่ขึ้นถ้าเราจะบอกว่า พุทธศาสนาในอินเดียและในเอเชียกลางไม่เสื่อม คนอินเดียและคนแถบเอเชียกลางต่างหากที่เสื่อม เมื่อพุทธศาสนาไม่ได้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของผู้คนในอินเดียและในเอเชียกลางอีกต่อไป เราไม่อาจพูดได้ว่าพุทธศาสนายังคงอยู่ในอินเดียและในเอเชียกลางไม่รู้จักเสื่อม เช่นเดียวกันถ้าหากวันใดพุทธศาสนาหมดไปจากประเทศไทยด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง เราไม่อาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาของไทยไม่เคยเสื่อม ชาวพุทธไทยต่างหากที่เสื่อม

ประการที่สองเป็นการมองศาสนาจากมุมมองของลัทธิคำสอน เป็นการมองไปที่แก่นแท้ของศาสนา เนื่องจากแก่นแท้ของศาสนาไม่มีประวัติศาสตร์ หรืออยู่เหนือประวัติศาสตร์ ดังนั้นแก่นแท้ของศาสนาจึงไม่เปลี่ยนแปลง เป็นสัจธรรมที่คงที่ สมบูรณ์ 100% เต็ม ไม่อาจแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงใดๆ ได้อีก มุมมองนี้เป็นของนักการศาสนาที่เคร่งครัด ที่มุ่งสู่แก่นแท้ของศาสนาที่แน่นอนตายตัว ในที่นี้จะขอเรียกว่า "ผู้แสวงหาแก่นแท้ของศาสนา" (Essentialist)

ถ้าหากเราถามผู้แสวงหาแก่นแท้ของศาสนาว่า "แก่นแท้ของศาสนาของท่านคืออะไร" เราก็จะได้คำตอบชุดหนึ่ง และเมื่อเราถามผู้แสวงหาแก่นแท้ของศาสนาที่มาจากศาสนาอื่นหรือจากสำนักอื่น เราก็จะได้คำตอบอีกชุดหนึ่ง ดังนั้นแก่นแท้ของศาสนาจึงมีหลากหลาย และส่วนใหญ่ มักจะไม่ตรงกัน ทั้งนี้ก็เพราะ "แก่นแท้ของศาสนา" ของคนคนหนึ่ง ก็ขึ้นกับการตีความศาสนาของคนคนนั้น และโดยที่น้อยคนนักที่จะเข้าถึงแก่นแท้ของศาสนาตามที่กล่าวอ้าง แก่นแท้ของศาสนาที่เป็นสัจธรรมสมบูรณ์ 100% เต็มของคนแต่ละคน จึงมักขึ้นอยู่กับจินตนาการของคนคนนั้นที่มีต่อสัจธรรมมากกว่าอย่างอื่น ยกตัวอย่างเช่น แก่นแท้ของพุทธศาสนาคืออริยสัจสี่ แก่นแท้ของศาสนาฮินดูคือการปลดปล่อยประชาชาติวิภวภายใต้การนำของโมเสส แก่นแท้ของศาสนาคริสต์คือการเข้าถึงอาณาจักรของพระเจ้าโดยผ่านพระเยซูคริสต์ และแก่นแท้ของศาสนาอิสลามคือการได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอัลลอฮ์ โดยการปฏิบัติตามคัมภีร์อัลกุรอานและคำสอนของนบีมุฮัมมัดอย่างเคร่งครัด เป็นต้น จะเห็นได้ว่าแก่นแท้ของศาสนาเหล่านี้ไม่เหมือนกัน ทว่าแต่ละศาสนาต่างก็อ้างว่าตนครอบครองสัจธรรมทั้งสิ้น

พุทธศาสนาได้แตกออกเป็นหลายนิกาย เช่น นิกายเถรวาทมุ่งเน้นที่ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อการบรรลุนิพพาน นิกายมหายานมุ่งเน้นที่อุดมคติของโพธิสัตว์เพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต และนิกายวัชรยานมุ่งเน้นการปฏิบัติธรรมเพื่อที่จะอวตารกลับมาเกิดใหม่เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์อีก เป้าหมายของนิกายเหล่านี้ไม่เหมือนกัน แต่ทุกนิกายต่างก็อ้างว่าเป็นแก่นแท้ของพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน พุทธศาสนานิกายเถรวาทเจริญรุ่งเรืองอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นิกายเถรวาทในแต่ละประเทศก็มีอัตลักษณ์เฉพาะตน เช่น เถรวาทในศรีลังกาเน้นปัญญาเชิงวิชาการ เถรวาทในพม่าเน้นสมาธิโดยไม่เคร่งพระวินัย (เช่น พระสงฆ์ถูกเนื้อต้องตัวผู้หญิงได้ เป็นต้น) เถรวาทในประเทศไทยเน้นพระวินัย ส่วนเถรวาทในลาวและกัมพูชาก็คล้ายคลึงกับของไทย เถรวาทในประเทศไทยนั้นยังจำแนกออกเป็นหลายสำนัก เช่น "สันตือโสภ" เน้นศีล สาย "พุทธ-โธ" "ยุบหนอ-พองหนอ" และ "ธรรมกาย" เน้นสมาธิแบบหลับตา สาย "การเจริญสติแบบเคลื่อนไหวของหลวงปู่เทียมน จิตตสุโภ" เน้นสมาธิแบบเคลื่อนไหว พุทธทาสภิกขุแห่งสวนโมกขพลารามเน้นปัญญาในการพิจารณาความจริง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เน้นปัญญาเชิงวิชาการ เป็นต้น ทุกสำนักต่างก็อ้างว่าครอบครองสัจธรรม แต่เมื่อพิจารณาลงไปใบรายละเอียดแล้ว แต่ละสำนักก็มีเนื้อหาและวิธีการที่แตกต่างกันมาก

นักแสวงหาแก่นแท้ของศาสนาจึงเผชิญกับความหลากหลายของการตีความสัจธรรม แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงค้นพบความจริงมานานกว่า 2,500 ปีแล้ว แต่ปัจจุบันเราทุกคนก็ล้วนมีสถานะไม่แตกต่างไปจากเจ้าชายสิทธัตถะเท่าใดนัก ที่ต้องตั้งต้นแสวงหาจากสำนักหนึ่งไปยังอีกสำนักหนึ่งเพื่อค้นหาสัจธรรม โดยที่แต่ละสำนักต่างก็อ้างว่าครอบครองสัจธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น ดังนั้นสัจธรรมจึงมีไข่ความคิดที่หยุดนิ่งตายตัว แต่กลับเป็นสิ่งที่มีชีวิตชีวาที่เราแต่ละคนจะต้องแสวงหาด้วยตนเอง ศาสนาจึงเปรียบเหมือนสิ่งที่มีชีวิต ที่ดำรงอยู่ในจิตใจ

ของมนุษย์ เป็นเรื่องของโลกทรรศน์และการตีความสัจธรรมของแต่ละคน ศาสนาจึงมิใช่ พิธีกรรม สัญลักษณ์ หรือลัทธิคำสอน แต่คือความหมายของสิ่งเหล่านี้ที่มีต่อชีวิตมนุษย์ โดยที่ มนุษย์เป็นผู้ที่เลือกตีความเอง ศาสนาจึงเป็นพลังสร้างสรรค์เฉพาะตัวของแต่ละบุคคล และ มนุษย์ก็มีอิสระที่จะเลือกและเป็นส่วนหนึ่งของพลังสร้างสรรค์นั้น ดังนั้นศาสนาจึงไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ศาสนาที่หยุดนิ่งอยู่กับที่จึงเป็นศาสนาที่ตายแล้ว ฯ